

Postmodernism – vad är det?

LOVISA PERSSON

I den nya boken *Postmodernismen* skriver Frida Beckman, professor i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet, en redogörelse över ”postmodernismen” som begrepp och diskuterar dess användning i samhällsdebatten. Enligt Beckman har begreppet ”postmodernism” fått klä skott för en mängd icke önskvärda samhällstendenser. Men begreppet används antingen inte korrekt eller definieras inte alls, och Beckman har sett det som sin uppgift att med hjälp av denna bok ”värda och slå vakt” om att postmodernismen ”...faktiskt inte kan betyda vad som helst” (s 12).

Av Beckman får vi lära oss att ”postmodernismen” är tre saker: en tidsperiod (*postmoderniteten*), en estetik (*postmodernism*) och en teoribildning (*postmodern teori*). Den sistnämnda kan i sin tur delas in i två delar: *teorier om postmoderniteten och postmodernismen* å ena sidan, och *poststrukturalistisk teori* å andra sidan. I det inledande kapitlet ”Begrepp” introduceras de tre definitionerna, och i de efterföljande tematiska kapitlen med rubrikerna: ”Historia”, ”Kapitalism”, ”Sanning”, ”Identitet” och ”Estetik”, vävs de olika definitionerna in i enlighet med deras användbarhet.

Om *postmoderniteten* som tidsperiod får vi lära oss att den ska ses som en reaktion på *moderniteten*, vilken i sin tur växer fram ur upplysningens tilltro till den sekulära och förnuftiga människan och till en vetenskapligt och tekniskt underbyggd samhällsutveckling. Tilltron till moderniseringsprocessen slås dock i spillror i samband med de två världskriegen under första halvan av 1900-talet. De fundamentala misslyckanden som

världskriegen och massdödandet utgör leder till att förhoppningarna om ständiga framsteg börjar vackla.

Enligt en centralgestalt bland teoretiker av postmoderniteten, Jean-Francois Lyotard, kännetecknas den postmoderna perioden av en uppgörelse med modernitetens *stora berättelser*. Under moderniteten blev människor sekulariserade, och religionen som den stora berättelsen ersattes med en tilltro till förnuftet och vetenskapliga framsteg. Men genom den postmoderna blicken är upplysningsberättelsen ännu ett exempel på en stor berättelse; en ”metaberättelse” med (omöjliga) allmängiltighetsanspråk. Under postmoderniteten lyfts i stället de mindre berättelserna, vilket får konsekvenser för hur kunskap legitimeras: ”I stället för tron på att vi kan nå den totala, slutgiltiga och allmängiltiga kunskapen accepterar man att anspråken på den ofrånkomligt är påverkade av olika tiders och platsers sociala och kulturella system /.../ och att man därmed måste ta med dessa i beräkningen för att erhålla en mer korrekt, och sann, kunskap om människan och världen” (s 23). Förflyttningen från stora till små berättelser får också understöd av den ekonomiska strukturomvandlingen från industri- till tjänstesamhälle. I det nya tjänstesamhället är information en viktig produktionsinsats, men när informationsmängden ökar dramatiskt som en konsekvens av den tekniska utvecklingen blir det allt svårare att övervaka och omvandla denna information till en gemensam kunskap.

Postmoderniteten som ett uttryck för en vacklande tilltro till framstegsprocessen är nog bekant för många. Mer utmanande blir det när Beckman skildrar *poststrukturalismen*. Även om dessa teoretiker (t ex Foucault, Derrida och Deleuze) själva inte ville ha med begreppet *postmodernismen* att göra, finns det en logik i att koppla samman dem med

RECENSION

Frida Beckman:
Postmodernismen,
Fri Tanke, 2023, 225
sidor, ISBN 978-9-
189-73381-7.

Lovisa Persson är
universitetslektor
i nationalekonomi
vid Högskolan i
Kristianstad och
affilierad forskare
vid IFN.

postmodernismen då de: "...bidrar till stärkandet av en kritisk blick på upplysningstraditionen och på de begrepp som under denna period också kommer i gungning – subjekt, identitet, närvaro, sanning..." (s 69).

Vad som också förenar dessa teoretiker är deras vidareutveckling av *strukturalismen*. Som tydligast blir distinktionen mellan strukturalister och poststrukturalister i kapitlet "Identitet", där Beckman förklarar att skillnaden mellan strukturalister och poststrukturalister är de förstnämndas betoning på *likheter som ger upphov till strukturer* och de sistnämndas betoning på *skillnader som destabiliserar dessa strukturer* (s 125). Exempelvis är ett träd aldrig helt identiskt med ett annat träd, och användandet av begreppet "träd" innebär därför en "förfalskning" av de karaktäristiska som särskiljer individuella träd; "Att fokusera på skillnaderna kan således ses som en metod att komma närmare det singulära och därmed närmare sanningen" (s 127). Beckman nämner (nästan lite i förbifarten) de möjliga konsekvenser ett fokus på "skillnad" kan få för våra möjligheter att uppleva världen. Som läsare anar man snarare att intresset för skillnad är en viktig byggsten i den (ofta kritiserade) "postmoderna" kunskapssynen. Om studerade fenomen och händelser är singulära blir överföring av lärdomar och kunskap mellan dessa givetvis mycket begränsade. Att, som Beckman, lyfta fram detta filosofiska fundament i kapitlet "Identitet" snarare än i kapitlet "Sanning" får kanske sägas vara ett försummat tillfälle? Men oavsett var och hur, gör Beckman poststrukturalismen begriplig på ett sätt som läsaren har behållning av.

I kapitlet "Identitet" reder Beckman även ut huruvida postmodernismen är att klandra för vad som kan uppfattas

som dagens identitetspolitiska strömningar. Å ena sidan måste kopplingen däremellan ses som svag som en konsekvens av poststrukturalisternas betoning på skillnad snarare än likhet. Medan strukturalisterna var intresserade av hur *upprepning* av likheter bidrar till upprättandet av språkliga och kulturella strukturer, var alltså poststrukturalisterna mer intresserade av "sprickorna" i dessa strukturer. Meningsfulla kategorier baserat på kön, etniskt ursprung eller andra attribut är därför svårare att motivera på poststrukturalistiska grunder. De postmoderna teorierna har snarare beskyllts av de mer traditionellt identitetspolitiska rörelserna (medborgarrättsrörelsen och kvinnorrättsrörelsen) för att bidra till att upplösa vedertagna kategorier och därmed motverka meningsfull förändring.

Denna schism exemplifierar Beckman med att kontrastera den anglo-amerikanska 1960–70-talsfeminismen, som var mer fokuserad på att stärka den kvinnliga identiteten, med den franska (poststrukturalistiska) feminismen, som under samma tid var mer fokuserad på att problematisera *alla* identiteter. Båda "feminismerna" syftade till att bryta förtryck, men de franska feministernas metod var att ifrågasätta identitetens inneboende essens genom att plocka isär (alltså: *dekonstruera*) den i dess byggstenar – dvs upprepningar–ochföraendiskussionom varför vissa upprepningmönster blivit utsatta för förtryck och andra tillåtits dominera. Enligt Beckman var den anglo-amerikanska kvinnorrättsrörelsens feminism (andra vägen) mer av ett modernt projekt, som i grunden handlade om att fullständigt införliva kvinnor i det västerländska samhällsbygget. Den poststrukturalistiska feminismen (tredje vägen)¹ är mer "postmodern" i den bemärkelsen att den betonar iden-

¹ Den första vågens feminism kämpade för kvinnlig rösträtt.

titeternas sociala konstruktion. Den ”postmoderna identitetspolitiken” har under poststrukturalismens influenser blivit mer splittrad; identitetskategorierna har blivit snävare och färre tillåts föra talan för färre. Identitetens starkaste bundsförvanter finns i dag enligt Beckman snarare på högern; i dess förespråkande av nationalitet, kultur och kön som stabila kategorier.

En central tes i Beckmans bok är att de tre olika definitionerna av postmodernism ofta sammanblandas i debatten. Om vi däremot försöker upprätthålla distinktionerna mellan *postmoderniteten*, *postmodernism* och *postmodern teori* öppnas det upp för intressanta slutsatser. Exempelvis är det intensifierade intresset för identitet inom den politiska högern på ett visst sätt ”postmodernt” eftersom det bubblar upp som en reaktion i tiden gentemot det osäkra senkapitalistiska tillståndet, och gentemot framgången i de identitetspolitiska jämställdhetsprojekten. På så sätt kan alltså högerens identitetsvurm förstås med hjälp av postmodern teori. Högerens intresse för identitet är dock *inte* postmodernistiskt i poststrukturalistisk mening, eftersom högern strävar efter att befästa identiteter snarare än att destabilisera dem.

Sammanblandningen av olika definitioner får vidare den konsekvensen att kritikerna av postmodernismen enligt Beckman misstolkar teorierna som beskriver det postmoderna tillståndet som ett sammanhängande idéprogram. Lyotard, Baudrillard och Jameson ska snarare ses som diagnostiker av postmoderniteten och dess kulturella uttryck: ”De som teoretiserar postmoderniteten som historisk period förordar knappast det som sker under den som något slags föredömlig utveckling” (s 17). Exempelvis menar Beckman i avsnittet ”Sanning” att Åsa Wikforss i boken *Alternativa fakta* (Wikforss 2020) borde ge ett erkännande åt de postmoderna

teoretikernas prediktioner om (eller förklaringar till) sanningens mer osäkra tillstånd i samtiden. Wikforss skildrar nämligen ett tillstånd av postsanningsdynamik som är helt förenligt med vad som beskrivs i de postmoderna teorierna!

Att Beckman åberopar ett nästintill positivistiskt förhållningssätt till teorierna om postmoderniteten är tämligen förvånande. Som vi tidigare sett framhåller ju Beckman ”den kritiska blicken på upplysningstraditionen” som ett minimalt kriterium för att få inkluderas under det postmodernistiska paraplybegreppet. Att postmoderna teorier då förknippas med – och kan kritiseras för – denna grundhållning är väl inget konstigt? Även om det vore intressant att börja dra i dessa lite löst ihopsatta trådar skulle sannolikt denna recension bli ganska svårsläslig av det. Läsaren får skaffa sig en egen uppfattning efter kompletterande läsning av de aktuella teoretikerna. Från vad jag själv lyckats snappa upp om Lyotard från andra källor vore det svårt att behandla honom som någon som strävar efter att vara en objektiv observatör. Hur man väljer att behandla de postmoderna teorierna – som beskrivande eller förordnande – beror givetvis på agendan. Kritikerna har lokaliserat en uppgivenhet gentemot kunskapsbildning som man vill bemöta, och lustigt nog blir det kritikerna som verkar framhärda i det reflexiva förhållandet mellan teori och samhälle – medan Beckman tycks använda det ”nationalekonomiska försvaret”. Det här omvända förhållandet som uppdragas i Beckmans framställning stimulerar till omvärdering av tidigare förklarade uppfattningar. Kanske finns det något att lära om vi i större utsträckning bejakar de postmoderna teorierna som aspirerande verklighetsbeskrivningar?

Kapitlet ”Kapitalism” utgår ifrån Frederic Jamesons idéer om *postmoder-*

niteten som ”senkapitalismens kulturella logik” (s 71). I den senkapitalistiska eran har den kapitalistiska logiken smugit sig in i livets alla vrår. Även på vår fritid producerar vi ekonomiska värden genom att kommunicera och tillhandahålla information om beteenden och behov på sociala medier och andra plattformar. Till och med naturen (den tidigare ”utsidan”) har blivit en marknadsförbar produkt. En bärande idé om senkapitalismen är att den saknar fundament; ”Som del i denna utveckling kommer värde att få allt mindre koppling till faktiska varor och alltmer till det ekonomiska i sig själv” (s 73). Om att guldmynntfoten övergetts skriver Beckman: ”Klassiska ekonomiska teorier om kapitalismen – vinst genererad av en varas mervärde – behöver nu omformuleras för att ta hänsyn till en mervärdesproduktion utan reell bas. Till grund för dessa mekanismer ligger att det ekonomiska värdet inte längre har någon fast referenspunkt. Den fria marknaden blir verkligen fri” (s 73). Förmodligen är påståendena i detta kapitel mer svårsmälta för dem som sedan tidigare är bekanta med distinktionen i marxistisk teori mellan ekonomins materiella grundförutsättningar (basen) och den politiska och kulturella överbyggnaden. När denna distinktion upplöses under den senkapitalistiska fasen – genom att vår kulturella samvaro och våra sociala relationer sugts upp av produktionssystemet – är *alieneringen* ett faktum, för att använda ytterligare ett marxistiskt centralbegrepp. Möjliggen blir resonemangen lite väl översiktliga och svepande i denna del av boken. Jag hade föredragit en djupare och mer övertygande redogörelse över det senkapitalistiska tillståndet snarare än den genomgång av kritik mot postmodernismen – från vänster, höger och liberala mitten – som en större del av kapitlet ägnas åt.

I bokens sista kapitel förvägrar

Beckman läsaren en välförtjänt mjuklandning till fördel för en nitisk analys av Lena Anderssons användning av begreppet ”postmodernism” i en klagan över en smulig råbiff hon en gång har serverats på en restaurang. Denna råbiff får utgöra ett slags demonstrationsobjekt gentemot vilken de olika definitionerna av postmodernism ska klargöras. Vilken postmodernism avsåg Andersson egentligen? Beckman vill med övningen göra sig lustig över begreppets otydliga användning i den idépolitiska debatten, men det blir en lite frustrerande avslutning eftersom både läsare och Beckman ju förstår att Andersson måste ha avsett att diskutera något annat än råbiffar.

Avslutningsvis redogör Beckman för en spännvidd av positioner att ta inom ”postmodernismen”. Allt från positionen att postmodernismen är en förlängning av modernismen; en korrigering där tidigare förbisedda mindre berättelser införlivas i den stora berättelsen, till en uppdatering av våra sanningsanspråk, där skiftade perspektiv bidrar till att få fram en sannare sanning; till den poststrukturalistiska betoningen på skillnad och singulariteten i händelser och fenomen som raserar (?) våra möjligheter att överföra kunskap. De flesta kan nog hitta något i Beckmans ”postmodernism” att sympatisera med – och det är väl inget fel med det? Men än starkare sympatier hade kanske kunnat väckas om Beckman ägnat mer kraft åt att beskriva just *modernismen* (eller *moderniteten*)? Man kan knappast känna sig mer postmodern än när man läser om hur den brittiske arkeologen Arthur Evans – i de stora berättelsernas tjänst – fantiserade ihop en pacifistisk minoisk kultur vid utgrävningarna i Knossos på 1920-talet för att tillfredsställa den tidens behov av en fredlig västerländsk civilisationsbegränsning. Alternativt kanske vi efter en grundlig redogörelse över moder-

niteten kommer fram till att vi inte instämmer i den postmoderna uttolknin- gen av händelserna under denna period och dess utmärkande idéarv. I Beckmans bok får exempelvis Jürgen Habermas representera ståndpunkten att moder- nitetens brister framför allt består i att den ännu inte fullbordats. Men en enda bok kan inte leverera allt. Trots allt är

Beckmans bok rekommenderad läsning för den som vill få ordning på begreppet postmodernism.

REFERENS

Wikforss, Å (2020), *Alternativa fakta – om kunskapen och dess fiender*, Fri Tanke Förlag, Stockholm.